

գերութիւն. և անցեալ ընդ Վերջան գաւառ (1436), զամենայն Հայ բնակիչս և հան անտի կահիւք և կարասիօք և ամենայն տամբ՝ և վարեաց զնոսա ի ձմերային խստութեան ժամանակի՝ յաշխարհն Եւրաւտ և ի Սիւնիս. յորմէ վտանգեցան մեծապէս գաղթեալքն ամենեքին:

Ընդ որս և ինքն իսկ խկենտէր եկեալ յԱյրարատ, բնակեցոյց զնոսա յաշխարհսն որպէս ասացաւ. յետորոյ դիմեալ ի վերայ եղբօր իւրոյ Ջահանշահի, որ ապստամբեալ էր յինքնէ, զօրք նորա էքեալ ի նմանէ, դարձան առ Ջահանշահ. ըստ որոյ և խկենտէր փախուցեալ սակաւօք անպախնեցաւ յամրօցն Լճընջակ. ուր և յանդորութիւն Հայաստանի և ընդհանուր մարդկութեան և խաղաղութեան աշխարհի՝ սպանաւ զիշերի բռնաւորն յորդուոյն իւրմէ և ի կընծէն. որով և բարձաւ չաբն յերեսաց երկրի:

(Ի Ե-Վ-Զ-Է-Ե-Ե):

ԱՐԷԼ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

ԲՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ

ՊԼԵԱՒՈՐ ՊԱՏՃԱՌԸ *):

Իմ միտքս չէր «Մեղուի», մէջ յապէս իջնալիս լեւան պարճառնէրը ցուցընել մեր աղբին մէջ, ինչպէս որ ախորժած է ապել յանձնէ Պ. Խմբագիրը յօ-

(*) Այս յօդուած թէեւ ուղղուած է Մեծ Խմբագրութեան Մեղու լրագրի Տիկնեաց, բայց յօդուածագիրն խնդրած է Արշակունի ամսագրոյս մէջ ևս հրատարակել:

Պուածիս ձակաար, հասցաւ «Մշակի», արդոյ հրատարակողին և բանասէր ընթերցողաց ի կարծոյ հասկացնել այս կողմի սակաւութիւն բողոքականաց այժմեան խեղճութիւնը կրօնական համոզմանց նըկատմամբ, ընդ նմին իրաւամբ պաշտպանել ազգիս եկեղեցականները անիրաւ յարձակմունքներէ՝ յաւէտ համոզուած լինելով, որ նոքա ուղղակի պատճառ չեն կարող համարուիլ հայկական կրօնի մէջ պատահուած այդ տխուր երևոյթնութիւնը քանի որ մամուլը ներկայացուցիչները անոնց ձեռքէն կերպով մի յափշտակել կուզեն հոգեւոր գերն ու պաշտօնը՝ և ինքեանք կտքնին նոյն ինքն հոգեւորականաց դասափարակ հանդիսանալու:

Ետը համար երկար ապացոյցներու կարօտութիւն չկայ. մեր ազգային գործօց ընթացքին փոքր ինչ տեղեակ եզոզը դիւրաւ կրնայ նշմարել այն երևոյթը, որ գերերը փոխուած են, հոգեւոր ազդեցութիւնը նուազած է, և ոչ միայն մեր ազգին մէջ, հասցաւ ընդհանուր Լաւրոպական քաղաքականութիւնը իրեն կէտ նպատակի դրած է այսօր մարմնաւոր իշխանութեան առջև խոնարհեցնել զխօսին հոգեւորականաց հեղինակութիւնը, հետեւելով յայտմ մասին Պերմանական դրութեան՝ որ բողոքականութեան պաշտպանն ու սնուցիչն է:

Եթէ մեր միտքը լինէր յատկապէս կրօնափոխութեան բուն և իսկական պատճառը ցուցընել թէ մեր ազգին և թէ օտարազգաց կամ թէ քրիստոնէական աշխարհի մէջ, առանց տարակուսելու և երկարաբանելու՝ կարող էինք ասել թէ՛ զխաւոր պատճառն է անբարոյականութեան

ձգտումը. վասն զի մարդս ի մասնաւորի՝
և մարդկային ազգը՝ ընդհանրապէս ի բնէ
չարին հետեող լինելով՝ բնականապէս
զժուար յուծը թեթեւին հետ սիրով պի-
տի փոխանակել:

Քրիստոնէութիւնը հիմնուած լինելով
զսուրբ Եւրոյայանի վերայ, սրտանց հետե-
ւողները ամենայն ժամանակ քիչ պիտի
լինէին և եղած են:

Արչափ ալ հասկացած լինին քրիստոն-
եայք Ս. Եփեսոսացի դրած պարտուց օրի-
նաւորութիւնն ու սրբութիւնը, որոյ ան-
այլայլ պահպանութեանը համար ի հնումն
այնչափ անձնազոհ նահատակութիւններ
կղած են, այնու ամենայնիւ քրիստոնէու-
թիւնը բոլորովին ազատ եղած չէ կրէք
փտեալ ու անուղղայ անդամներէ, որոնք
միշտ նկրտած են պարտուց կատարմանէն
խտորիլ ոչ եթէ մտաց համոզմամբ, այլ
անբարոյականութեան շնորհիւ՝ կամ որ հա-
սարակօրէն սովորութիւն կղած է ասել՝
ստորանայի դրոշմա՛ն:

Անոր համար յօդուածիս մէջ ասած
էի որ՝ այս տեղի բողոքականները խեղճ
ու կարեկցութեան արժանի են իրենց
տգիտութեամբն ու աննպատակ ընթաց-
քովը. վասն զի տեղւոյս հասարակութեան
ամենապտորին անդամները կկազմեն և
այնչափ աւրուած են Եւրոյայանով՝ որ
յուսահատեցուցած են չորեք որ Իշնա-
նութիւնը տակաւին Մատթէոս Աս-
թուղիկոսի օրերէն զերենք յուղղութիւն
ածելու. ուստի դեռ այն տուն պէտք ե-
ղած է ստորագրութեամբ և մեղայակա-
նով պարտաւորեցնել զերենք ետ կենալու
իրենց մոլորութենէն:

“Սեղուի, Պ. Խմբագրին ըրած ծա-
ռարանութիւնը այն մասին թէ՛ կրօնա-
կան յեղափոխութիւնը հասարակութեան
զարգացեալ մասէն յառաջ կուգայ, աւել-
լորդ և անհիմն կլինի եթէ Պ. Խմբագիրը
լաւ միտք առնու՝ որ հասարակութեան մը
զարգացեալ մասը (եթէ ուսմամբ ու բարո-
յականով զարգացեալ կհասկանայ) պէտք
է որ ընդհակառակն բարոյականութեան
աւելի սիրող և յարգող մանաւանդ թէ
հասու լինի. որով աւելի պիտի աշնատի
նաւ իւր քրիստոնէական հնաւանդ կրօ-
նին պարտքերը սրբութեամբ կատարելու
և ոչ թէ դիմելու դէպ ի սրբայնապաշտո-
նիւնն ու մերշաւոր ազգականաց եւս ամուս-
նակցութիւնը, կամ պարզ ասել՝ դէպ ի
բողոքականութիւն, որ շայաստանեայց Ս.
Եփեսոսացի սրբազան օրէնքներովը խըս-
տիւ արգելուած է. իսկ Եւրոյայանութեամբ
թոյլարուած է հանդերձ ուրիշ բազմա-
թիւ ազատութիւններով, որոնք քրիս-
տոնէական կրօնի հիմնական ուղղութեան
ու ոգւոյն բոլորովին հակառակ են:

Սեղ կներէ Պ. Խմբագիրը համաձայն
չլինիլ իրեն հետ յայնմ թէ՛ կրօնական
յեղափոխութիւնը մասց հրապարակելն
կամ թէ ժողովրդեան զարգացեալ մասէն
յառաջ կուգայ, մէք սորա պատճառ վե-
րագրեցինք անբարոյականութեան՝ իրաւամբ,
այն անբարոյականութեան՝ որ զանազան
դարերու մէջ իւր աւելի կամ պակաս և
քանդուն հեղինակները ունեցած է և առ-
ժամանակ մի յաջողութիւն գտած. իսկ
վերջը յայտնի չէ թէ ուր պիտի յանդիւ-

Եթէ մենք Պ. Խմբագրի տ'ստութեան
հետ համաձայնինք՝ պէտք է տարակու-
սինք նաև քրիստոնէական և առաքելա-

կան Աշխղիցոյ զաւարտականն ու
 փրկարար փորձապետութեանը միտայ, որ
 կարծեմ թէ Պ. Խմբագիրը ոչ անձին
 և ոչ մեկ կնեւրէ ընել և քաղական-մշակ-
 ցատազով հանդիսանալ, որոյան հաստատ
 ալ յողորդը եղածը ու նորերու կ'օգտայ
 հետ ունեցած նմանութիւնը ստատիկ աչ-
 քի կղարնէ Ամբիկայի մէջ, յորում ա-
 մենայն ասան իւրաքանչիւր անդամը գող-
 ցես իւր առանձին դաւանութիւնը ու-
 նի:

Թող զիտնայ Պ. Խմբագիրը և համո-
 ջուի ես՝ որ անկարելի է ճշմարտութենէ
 հեռացող մարդուն կամ իւր կրօնէն խո-
 տորուող անձին դաւանալ գտնել զայն
 միւսանդամ, ինչպէս անհնար է արբե-
 ցութեան, տնտեսականութեան, թղթախա-
 դի կամ նոյն իսկ ծխախոտի սէր ձգողն
 իւր օձիքը ազատել այն բնութիւն դար-
 ձած ակտիւքն կամ սովորութիւններէն,
 թէպէտե քաջ մարմնոյ և զգացած լինի
 անոնց միատակար ու կորստական լինելը:

Ապա ուրեմն՝ եթէ իրենց մարմնոյ և
 դամ զգալի միատուց առջեւն պոնելու
 անկարող են ակտամով անձինք, միթէ
 Ժամանակ կամ պատճառ կունենան խոր-
 հելու հոգւոյ գտնել միատուց վերայ, որ
 անտեսանելի է ու վտրձը տակաւն երե-
 ցած չէ և ոչ որ չէ զգացած: Ապաքէն ոչ
 ուստի ինչո՞ւ զարմանալք անբարոյակա-
 նութեան յաջողութեան վերայ՝ որով
 ազեւտ հասարակութեան մէջ գուրաւ կել-
 նեն ատեն ատեն փոխալ աւ բողոքական
 անդամներ, իսկ պարագայի վառան մէջ
 պահեցողութենէ և այլ կրօնական պարա-
 քերէ խորշուու ջամբ ու միտումն և գոր-
 ծով իսկ կատարումն:

Ետի՛ կարդարանայ նախընթաց յո-
 դուածի խորհրդածութիւնը թէ՛ հայազ-
 դի՛ հաղարակութեան լուսաւորեալները
 կամ զորդացեալները արդեամբք բողոքա-
 կան են, իսկ այս տեղի ազեւտ բողոքական-
 ները անամբք և արդեամբք:

Այո՛, իւր կրօնէն կամ իւր պարաքե-
 ղէն խոտորուող անձին դժուար է դառ-
 նալ ինոյն. վասն զի ճառախիտ անտառի
 մէջ մոյրուած ճանապարհորդի կնմանի
 այնպիսին, որ ամենայն ուղիները չափելէն
 յետոյ ելք գտնելու համար, վերջապէս
 յորնամ դադրած և փրկութեան վերայ
 յուսահատուած՝ կիյնայ ու թանձր քուն
 կընկղմի:

Ապացոյցը տուի Աղարշապատի ու
 Սամաղարի բողոքականաց վերայ, որոնք
 հեռզհեռէ Սալայան-միւն, Փրլի-ն-ն-
 միւն, Էրէն-միւն փորձելէն յետոյ՝ տարա-
 կոյս չկայ որ կատարեալ անհաւատու-
 թեան մէջ պիտի մեռնին: Այսպէս ահա
 անբարոյական-միւն-ը կտանի դէպ ի անհա-
 ւատութիւն և մոլորութիւն, յորմէ միայն
 մահը կազատէ՝ և այն միայն այս աշխար-
 հէն: Ի՞նչ տեսիք հապա այս աշխարհի
 մէջ խղճմամբքն անհանգստութեան ու
 տակն ու վերոյ լինելուն՝ յորոց իւր հարց
 հաւատքի մէջ մնացողը ազատ լինելով՝
 դոնեաւ կրկին մահ չունենար, վասն զի
 խղճմամբքի մահը հոգւոյ մահուան պատ-
 կերն է՝ իսկ բնական մահը՝ մարմնոյն:

Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմե-
 ցեալ՝ անմահութիւն է, և
 Քրիտոն՝ Տէրն մեր իւր աստուածային
 կանխագիտութեամբ ճշմարտիւ ասած է
 թէ՛ Որդի մարդոյ հաւատք պիտի չգտնէ
 երկրի վերայ ի միւսանդամ գալստեան,

Եւ ի վարդապետական խորհրդով ի վարդապետական սրբա-
պետներէ զուրկ:

Եթէ մեր հոգեւորականութեան մէկ պահանութիւն կրնայ համարուիլ՝ այն անկարողութիւնն է խափանելու այդ կրօնափոխութեանց սահանքը նիւթական միջոցաց պակասութեամբը. վասն զի ստորադրեալ ազգի մը մէջ անբարոյականութեան ձգտումը աւելի ճարակ ու ազատութիւն կգտնէ, այնպիսի պատճառներով, զորս խափանելը թէ՛ հոգեւորականաց և թէ՛ աշխարհականաց կարողութեանէն շատ բարձր է, և միայն տէրութիւն մի ձեռնհասութիւն ունի իւր հպատակները ազատել այնպիսի փորձանքներէ՝ ինչպէս երբեմն այլ և այլ տէրութիւններ ժողովուրդը ազատած են Նիզուրիներու տպականիչ ազդեցութենէն: Ետք մէկ օրինակը կտեսնուի նաև մեր Ռուբինեանց թաղաւորութեան ատեն 1 և ոն Իւն ձեռքովը խորին հեռատեսութեամբ կատարուած 1 ատինաց նկատմամբ: Մենք կարող չենք բոլորովին անարատ համարել մեր ազգի հոգեւորականութիւնը. այդ մեր նպատակէն դուրս եղած է մեր յօդուածին մէջ. մեք գիտեմք որ Եզգի մը կամ ժողովրդեան որ և է դատակարարը առանձինն կարող չէ պարծել իւր կրօնից մէջ ունեցած կատարեալ բարոյականութեամբը, հապա համեմատաբար մինը միւսէն գերազանց կրնայ համարուիլ, վասն զի հոգեւոր դատակարգին մէջ ևս պակաս չեն անբարոյականք ըստ կրօնի և ըստ վարոյց ուղղութեան, հոգեւոր իշխանութեան արդարացի պահանջմանց կամ

անօրէնութեանց դէմ ըմբոստացող անհատները՝ զորս ի հնադանդութիւն և ի կատարումն պարտուց խոնարհեցնելը՝ որպէս նաև ազէտ անձինքը աշխարհականներէն՝ բաց ի կրթութենէ, քարոզութենէ, ուրիշ հնաբքներու ևս պէտքը կրկնգայուի բայց զորճադբութիւնը մեր ազգի ձեռնհասութիւնէն շատ բարձր է ասացինք ևս և զմեզ յիշատակարարս արգիս

Միայն թէ մասնաւորաց պատճառով
ընդհանրութեանը մեզազիր լինել անիրաւ
է Մշակի նման, ինչպէս որ մեզ՝ մասնա-
ւորաց անբարոյականութիւնը ու բոլոր-
քականութիւնը բոլոր ազգին վերագրելը
անաւելի կրնէր:

Աւստի՛ սիրելի ընթերցողաց և արհա-
տազայնոցս կշիշեմ խաբարս իման-
կարևորութիւնը, որոյ դասաւանդութեա-
նը վերայ ազգային դպրոցաց մէջ հանդերձ
կրօնի դաստաւրութեամբ պէտք է ամե-
նայն տեղ առանձին ուշադրութիւն
դարձնուի, վասն զի ամենքն իմ ալ և նոյն
խիւ Լեւոնայի ազգեր տիրապանի կտես-
նեմք այժմեան բարոյականութեան պակաս-
ութեմբ. կշիշեցընեմ հասարակաց տա-
լեան պէտքը առանց տարակուսելու եր-
բէք իւր կրօնին ճշմարտութեան վերայ
և չգայթակղելու նորասիրաց օրինակէն և
ի հոգեւորս ունեցած թուրութիւնէն, վասն
զի բազումք են կոչեցեալք և տակաւք
ընտրեալք, այլոց անժուգկարութիւնը
պարտուց կատարման մէջ մեղ ևս թա-
լակալու իրաւունք չկրնար առ, իւրա-
քանչիւր ըստ գործոց պիտի դատուի և
պիտի դանկ նաեւ այս զգալի աշխարհի
մէջ:

Պօղոս առաքելալը՝ բողոքականաց սիրելի անձը և քրիստոնէից համար միշտ պատկառելի ու ճշմարտաօրոս համարուած օրէնսդիրը՝ լաւ ծանօնալով մարդուս մեղսաւոր ու յողոզող բնութիւնը՝ տակաւին առաքելական դարու մէջ կրպատուիլէ իւր հոգեմէջ հասարակութեան համար, իւր քրիստոնէական կրօնի ճշմարտութեանը վերայ չտարակուսիլ վասն զի շատ քաղիացած է՝ որ ճշմարտութենէ խտրութեամբ անձին գիտար է միւսանդամ դառնալ ի նոյն, և պիտից հեռեողը իրօտուած է միանգամ քարոյսալէս, որով նա և հոգեւորապէս և կրօնապէս:

Աշխատեցէք սիրելիք, աջակից լինել եկեղեցական դասուն դպրոցաց կառավարութեան և հասարակութեան մէջ, մանաւանդ թէ ձեզէն ամենայն տեղ աշխատեցէք Վահագնաւոր վարդու ևս հրատարակուած Պանոնադրութեան համաձայն բանալ և բարեկարգել հոգեւոր դպրոցները, որպէս զի քաղի, առաւելի և ճշմարիտ քրիստոնէականներ կամ քարոյսական անձինք պատրաստուին, կամ թէ ուրիշ խառնուել՝ աշխատեցէք տան հիմը հասարակութեան գնեղէն յետոյ շինուածոյն մնացեալ պարսպանները հոգալ, նախ Եստուծոյ երկիւղը և ազդային Արեւելոյ սէրն ու սրբութիւնը սարկեցուցէք ձեր աղոյ՝ և դուք անձամբ չափ պաշտեցէք, վասն զի քարոյսականութիւնը անկապտելի դանձ մի է, իսկ ուսումն ու գիտութիւնը առանց բարոյականութեան՝ վաղանցուկ կամ աշխարհային զիւրամաշ վայլ արտաքին, որով հպարտին այժմ և երոպական հարեանցի վրէժութիւն ունեցող անձինք, կեղծ դրամ մի՛ զոր շատերը

զուտ ոսկիի տեղ կրնգունին առանց բռնաւ մատածելու՝ թէ ուսումն առանց բարոյականի նոյն է ինչ որ մարմն առանց հոգեւոր, հասարակ առանց քրիստոնէի, կեանք առօրեայ և մահ յաւիտեան:

« Լաւ է տգէտ արդար քան իմաստուն մեղաւոր », :

* *

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԵՓՐԵՍ ՀԱՅՐԱԳԵՏԻ

ՀՐԵԺԱՐՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ

ՄԻ ՔԱՆԻ ՆՁԱՆԱԽՈՐ ԹՂԹԵԱՆ:

Լուսահոգի եփրեմ Հայրապետի ի Կաթողիկոսութենէ ամենայն Հայոց հրաժարելոյն վերաբերեալ տեղեկութիւնք և թղթեան անշուշտ ամեն Հայագնէի համար շատ հեռաբերորական են, և այս հրաժարման խնդրոյ մէջ կան այնպիսի գաղտնիքներ՝ զորս պատմութիւնն ի ժամանակին կարող է անաչառութեամբ ի լոյս աշխարհի հանել:

Առ այժմ բաւական կհամարիմք հետեւեալ կարեւոր չորս պատճենքը հրատարակել, որոց մէջ ևս նկատելի նշանաւոր պարբերութիւնք և կէտեր կան, որոց համար առ այժմ լուել կտոնիպէ խոհեմութիւնն:

(Պատճեն 1.)

Արքեպիսկոպոս Սեդեքիան

Կառավարութեան Արքիւշահին

Բագմալայն ծանօթութիւն.

Առաւելու քան իմաստանոյն՝ ժամանակ լալոյ և ժամանակ ծիծաղելոյ՝ երկոքին